

JACEK PUCHALSKI
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski
e-mail: jacek.puchalski@interia.pl
ORCID 0000-0003-2023-6988

BIBLIOLOGIA W PRACACH NAUKOWYCH PROFESOR BARBARY BIEŃKOWSKIEJ (1934-2022)

Jacek Puchalski, dr hab., prof. uczelni w Katedrze Książki i Historii Mediów Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego. Jego zainteresowania badawcze obejmują problematykę dziejów książki, bibliotek i bibliotekarstwa polskiego w kraju i na obczyźnie. Jest autorem ponad 120 publikacji, w tym m.in. *Źródła do historii bibliotek w Polsce w latach 1918-1947. Studium bibliologiczne*, 2007 oraz *Współczesne księgozbiory polskie za granicą*. „Informator” T. 1-2, współaut. B. Bieńkowska, E. Maruszak, 2009-2016.

SŁOWA KLUCZOWE: Bieńkowska Barbara (1934-2022). Bibliologia. Wiedza o książce. Bibliologia historyczna. Historia książki i bibliotek.

ABSTRAKT: **Teza/cel artykułu** – Artykuł przedstawia krótki biogram i prace profesor Barbary Bieńkowskiej (1934-2022). Autor koncentruje się w nim na studiach B. Bieńkowskiej nad historią książki i księgozbiorów polskich, badaniach nad stratami bibliotek polskich w okresie II wojny światowej oraz na programie naukowej rejestracji i dokumentacji zbiorów polskich i polonijnych oraz poloników piśmienniczych pozostających poza granicami Polski. **Metody** – Tekst opracowano wykorzystując metodę biobibliograficzną. **Wyniki** – Znaczenie prac B. Bieńkowskiej dla rozwoju polskiej bibliologii, szczególnie historycznej, ma fundamentalne znaczenie, zarówno jeśli chodzi o jej wkład w dorobek, jak i w teorię i metodologię tej dyscypliny. Równie istotne są one dla dokumentacji i ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego.

PANI PROFESOR

Barbara Bieńkowska (z domu Tatarowska) urodziła się 21 stycznia 1934 r. w Poznaniu. Po ukończeniu Liceum im. Juliusza Słowackiego w Warszawie, w 1951 r. podjęła studia na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Warszawskiego na kierunku filologia klasyczna. W 1955 r. uzyskała magisterium, broniąc pracę na temat polsko-łacińskiej literatury renesansowej napisaną pod kierunkiem filologa klasycznego Kazimierza Kumanieckiego (1905-1977).

W tym samym roku rozpoczęła karierę bibliotecarską, początkowo wykonując prace zlecone w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW), następnie pracując w latach 1955-1958 jako starszy asystent, później starszy bibliotekarz, w Bibliotece Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej, a w latach 1959-1965 w Bibliotece Polskiej Akademii Nauk w Warszawie – jako starszy bibliotekarz, później kustosz i kierownik: Czytelni Głównej, Działu Udostępniania, Katalogu Rzeczowego oraz Działu Informacji.

Od 1955 r. łączyła aktywność zawodową z pracą naukową, przygotowując pod opieką historyka Stanisława Herbsta (1907-1973) rozprawę doktorską pt. *Kronika Emeryka Węgra jako źródło Wapowskiego do kroniki lat 1516-1528* (Bieńkowska, 1969). Na jej podstawie uzyskała w 1964 r. stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii.

Po obronie doktoratu, B. Bieńkowska przeszła do Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (1965-1969), w której jako kustosz pełniła funkcję kierownika Sekcji Dokumentacji, równocześnie dalej prowadziła prace badawcze. Mając już dorobek naukowy i dysponując bogatym doświadczeniem bibliotecarskim w 1969 r. znalazła się w gronie pracowników naukowo-dydaktycznych Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej (IBIN UW), w którym objęła kierownictwo (1969-1972) Zakładu Bibliotekoznawstwa. Jej samodzielność i pozycję naukową potwierdziła obroniona w PAN rozprawa habilitacyjna w zakresie historii nauki (nauki humanistyczne) *Kopernik i heliocentryzm w polskiej kulturze umysłowej do końca XVIII wieku* (Bieńkowska, 1971), stanowiąca wszechstronną analizę przenikania teorii kopernikańskiej do świadomości społecznej.

Kilka lat później, w 1977 r., zgodnie ze swoimi zainteresowaniami naukowymi B. Bieńkowska objęła kierownictwo Zakładu Wiedzy o Dawnej Książce IBIN UW, które sprawowała aż do przejścia na emeryturę w 1991 r. inicjując i wspomagając badania jego pracowników skupiające się na problematyce roli książki w kulturze polskiej XVI-XIX w. W 1981 r. jej osiągnięcia zostały zwieńczone profesurą nadzwyczajną.

Działalność B. Bieńkowskiej na rzecz macierzystej uczelni nie dotyczyła tylko IBIN, bowiem w latach 1978-1981 pełniła funkcję prodziekana ds. studenckich Wydziału Historycznego UW. Natomiast w ciężkim dla kraju i Uniwersytetu okresie lat 1981-1987 sprawowała dyrekturę IBIN,

kierując się przede wszystkim troską o Instytut, także o jego studentów, którzy, mając problemy z powodów politycznych, zawsze mogli liczyć na jej wsparcie.

Jako pracownik naukowo-dydaktyczny B. Bieńkowska była bardzo wymagająca, surowa w krytyce, ale przy tym rzetelna i sprawiedliwa w ocenie, budząca szacunek i respekt wśród społeczności akademickiej. W dydaktyce dbała o to, aby teoria łączyła się z praktyką, tak ważną w programie studiów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Dzięki takiemu podejściu, wynikającemu z własnej praktyki bibliotekarskiej B. Bieńkowskiej, studenci specjalizujący się w historii książki mogli weryfikować i poszerzać swoją wiedzę podczas ćwiczeń terenowych, opracowując stare druki, m.in. z biblioteki paulinów na krakowskiej Skałce czy ze zbiorów cieszyńskich. Doświadczenia wynikające z takich zajęć bywały przedmiotem analizy podczas seminarium magisterskiego prowadzonego przez B. Bieńkowską, owocnie uzupełniając zagadnienia związane z teorią, metodologią badań i tematyką podejmowanych przez studentów prac.

Funkcjonowało również „dorosłe” seminarium B. Bieńkowskiej, gromadzące co jakiś czas pracowników Zakładu Wiedzy o Dawnej Książce IBIN UW oraz osoby prowadzące badania w zakresie historii książki i bibliotek nie tylko w warszawskich ośrodkach naukowych. Chęć prezentacji swoich prac podczas zebrań tego gremium wynikała zapewne nie tylko z praktycznego pożytku płynącego z dyskusji nad przedstawianymi zagadnieniami, ale i z autorytetu samej „Pani Profesor”, jak mówiono o B. Bieńkowskiej, którym cieszyła się w środowisku badaczy uprawiających bibliologię historyczną. Spotkania te, kontynuowane zresztą przez prof. Edwarda Potkowskiego (1934-2017) po przejściu przez niego kierownictwa Zakładu, były pomocne przy opracowaniu szeregu rozpraw, także doktorskich i habilitacyjnych – sama B. Bieńkowska była promotorem sześciu doktoratów.

Z rady i opinii B. Bieńkowskiej korzystało także wiele gremiów redakcyjnych, organizacji i instytucji naukowych. Była m.in. członkiem Komitetu Redakcyjnego „Studiów o Książce” (1973-1999), przewodniczącą Rady Redakcyjnej „Przeglądu Bibliotecznego” (1988-2003) i członkiem Rady Programowej Wydawnictw BN (1990-1991) oraz członkiem Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN (1976-1987), Rady Naukowej Biblioteki PAN w Warszawie (1981-1989), Rady Naukowej Biblioteki Narodowej (1983-1986), Zespołu Ekspertów ds. Bibliotek przy Ministrze Kultury i Sztuki (1990-1991), Rady Programowej ds. Dokumentacji Księgozbiorów Historycznych, Rady Programowej Książnicy Cieszyńskiej (1994-1997), jak również prezesem Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego (1989-2003), a od 2003 honorowym prezesem tej organizacji.

Po przejściu w 1990 r. na emeryturę, B. Bieńkowska dalej prowadziła w IBIN UW zajęcia dydaktyczne i spotkania seminaryjne (do 2004) oraz

naturalnie kontynuowała pracę naukową, szczególnie aktywnie współpracując w latach 1992-2016 jako ekspert z MKiSz (później Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego – MKiDN), przez które została odznaczona w 2009 r. Złotym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” za działalność na rzecz ochrony kultury i dziedzictwa narodowego.

Barbara Bieńkowska zmarła 3 listopada 2022 r. w Warszawie w wieku 88 lat. Pozostawiła po sobie ponad 170 artykułów i książek. Niniejsze opracowanie koncentruje się tylko na studiach B. Bieńkowskiej nad historią książki polskiej i księgozbiorów historycznych, badaniach nad stratami bibliotek polskich w okresie II wojny światowej oraz na programie naukowej rejestracji i dokumentacji zbiorów polskich i polonijnych oraz poloników piśmienniczych pozostających poza granicami Polski. Owo ograniczenie wynika z tego, że autor niniejszego tekstu miał zaszczyt w latach 1987-2022 pobierać nauki w zakresie bibliologii historycznej u Pani Profesor najpierw jako magistrant, a później doktorant i w następnych latach współpracować z Nią w tej dziedzinie. Artykuł stanowi w części zmienioną, tj. uzupełnioną o część biograficzną, wersję tekstu angielskiego pt. *Bibliology (book science) and its practical applications in the works of Professor Barbara Bieńkowska (1934-2022)* przekazanego do druku w kwartalniku „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” (Puchalski, 2022).

ROLA KSIĄŻKI W KULTURZE POLSKIEJ

Będąc pracownikiem naukowo-dydaktycznym IBIN UW, w swoich badaniach B. Bieńkowska skupiła się na historii książki, bibliotek i księgozbiorów prywatnych w kontekście ich funkcji i znaczenia społeczno-kulturowego, szczególnie ich roli w rozwoju i upowszechnianiu wiedzy. Ważną inspiracją były tutaj przemyślenia na temat dziejów książki jako przedmiotu badań naukowych kolejnego mistrza Bieńkowskiej – historyka nauk ścisłych i filozofii, księgoznawcy i bibliotekoznawcy Aleksandra Birkenmajera (1890-1967; Bieńkowska, 1978). Studia B. Bieńkowskiej zaowocowały szeregiem znaczących opracowań. Dawną kulturę książki w Polsce opisywała mianowicie jej monografia *Staropolski świat książek* (Bieńkowska, 1976), zaś całościowe ujęcie jej historii i współczesności stanowiły wspólne publikacje Bieńkowskiej i Haliny Chamerskiej (1922-2008; Riabinin, 2012) – dotychczas jedyna synteza dziejów książki polskiej, która ukazała się w języku angielskim: *Books in Poland: past and present* (Bieńkowska, Chamerska, 1990), oraz popularyzatorskie opracowanie *Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce* (Bieńkowska, Chamerska, 1992). Obie autorki przygotowały również syntezę dziejów powszechnych książki, opublikowaną pt. *Zarys dziejów książki* (Bieńkowska, Chamerska, 1987). Ostatnią, opublikowaną pracą B. Bieńkowskiej z tego zakresu była *Książka*

na przestrzeni dziejów (Bieńkowska, 2005), przygotowana we współpracy z Elżbietą Maruszak.

Do powstania wymienionych opracowań przyczyniło się coraz obfitsze polskie piśmiennictwo księgoznawcze, reprezentujące według określenia Bieńkowskiej zarówno „bibliologię sensu largo” – naukę o strukturze i właściwościach komunikacji za pośrednictwem zapisu graficznego, jak i „bibliologię sensu stricto” – wiedzę o zewnętrznych cechach książki, umiejętność ich analizowania i opisywania (Bieńkowska, 1999, s. 45). Dotyczyło ono w nierównomiernym stopniu różnych okresów historycznych, regionów, subregionów i ośrodków lokalnych. Szczególną rolę w poszerzaniu wiedzy o przeszłości książki, o jej funkcji i znaczeniu społeczno-kulturowym powinny odgrywać studia na temat księgozbiorów funkcjonujących w przeszłości na terenie Polski. Analizując krytycznie te opracowania B. Bieńkowska stwierdziła jednak, że wiele z nich przynależy do „zewnątrznej” warstwy badań nad księgozbiorem historycznymi – opisywały okoliczności powstawania, uwarunkowania funkcjonowania i roli bibliotek, bez pogłębionej analizy samych księgozbiorów (Bieńkowska, 1989a). Aby ukierunkować i zdynamizować prace badawcze na tym polu powołała w 1975 r. w IBIN UW (od 1997 r. Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych) serię wydawniczą „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorem Historycznymi” (od 2005 r. czasopismo „Z Badań nad Książką i Księgozbiorem Historycznymi”). We wstępie do pierwszego tomu serii napisała:

„Bez możliwie pełnej naukowej rejestracji ośrodków kultury książki, bez stworzenia ich mapy konfrontacji z mapami innych centrów intelektualnych dawnej Polski nie będziemy w stanie odpowiedzieć na pytanie, jaką rolę odgrywały książki w kształtowaniu kultury umysłowej, artystycznej i moralnej polskiego społeczeństwa w przeszłości. Z kolei bez tego fundamentu nie potrafimy określić funkcji książki w naszym społeczeństwie obecnie i w przyszłości. Aktualny stan wiedzy wymaga więc przede wszystkim możliwie szerokich i wszechstronnych, ale ukierunkowanych, zorganizowanych i zdyscyplinowanych metodologicznie badań źródłowych, prowadzących do wykrycia i zinterpretowania jak największej liczby śladów obecności książki w dawnej Polsce. [...] Wyniki uzyskane dzięki badaniom zbiorów metodami księgoznawczymi znakomicie dopełniają i wzbogacają wiedzę zdobytą innymi sposobami” (Bieńkowska, 1975).

Wielką troską Bieńkowskiej była zatem poprawność metodologiczna podejmowanych studiów, właściwy warsztat naukowy księgoznawców, stąd na łamach „Z Badań” jako redaktor publikowała tak ważne teksty, jak choćby ogłoszony w pierwszym tomie serii artykuł Marii Sipayłło o metodzie badań proveniencyjnych starych druków (Sipayłło, 1975), ciągle przywoływany przez badaczy i wykorzystywany w dydaktyce uniwersy-

teckiej. B. Bieńkowska też wielokrotnie publikowała swoje przemyślenia na temat metodologii prac badawczych. Jej artykuły, choćby ogłoszone w drugiej połowie lat 80. XX w. – proponujące kierunki badań nad książką i księgozbiorami historycznymi (Bieńkowska, 1986) z uwzględnieniem konieczności rozwoju studiów regionalnych (Bieńkowska, 1988) – przyczyniły się do powstania szeregu opracowań opartych na właściwie wykorzystanych materiałach źródłowych, opublikowanych m.in. właśnie na łamach „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi”. O aktualności, żywotności wspomnianych tekstów świadczy fakt, że są one cytowane przez współczesnych badaczy (np. Ciborowska-Rymarowicz, 2019, s. 146). Na łamach serii ukazywały się również artykuły powstałe na podstawie prac dyplomowych studentów, którzy pod kierunkiem B. Bieńkowskiej napisali prace poświęcone m.in. wielu księgozbiorom domowym. Poprawne pod względem metodologicznym, oparte na bogatym materiale źródłowym, były wykorzystywane i cytowane przez badaczy zajmujących się bibliologią historyczną (Koredczuk, 2011, s. 14).

To właśnie m.in. dzięki wkładowi Bieńkowskiej w teorię i metodologię dyscypliny, który doceniają też inni badacze (np. Socha, 2016), mogła ona skonstatować w 2010 r., że: „Bibliologia jawi się w ich [innych nauk] świetle nie tylko jako całkowicie ukształtowana samodzielna dyscyplina naukowa, ale też stale rozszerzająca zakres swoich kompetencji” (Bieńkowska, 2011, s. 15), jak również jako potrzebna dla innych dyscyplin. Badania bibliologiczne mają bowiem charakter interdyscyplinarny i w dużym stopniu porównawczy (m.in. Pirożyński, 1996). Ważne w dorobku naukowym B. Bieńkowskiej są prace z pogranicza bibliologii i naukoznawstwa, pokazujące ścisłe związki między tymi dwiema dyscyplinami i jednocześnie ich aspekt kulturowy. Wskazywała w nich, jak istotną rolę odgrywała książka w dziejach nauki (m.in. Bieńkowska, 1989 b). Według Niej studia bibliologiczne, szczególnie w zakresie bibliologii historycznej, służą zatem „nie tylko własnej dyscyplinie, lecz także innym dziedzinom nauk, zwłaszcza humanistycznych i społecznych [...] muszą stanowić istotny komponent nauki o kulturze i społeczeństwie” (Bieńkowska, 2000, s. 56), a także o komunikacji, literaturze, psychologii, socjologii i pedagogice, a przede wszystkim są integralną częścią wiedzy historycznej, historii literatury, sztuki i kultury.

Te powiązania bibliologii odzwierciedlają w pewnym stopniu studia ofiarowane B. Bieńkowskiej w dwóch publikacjach zbiorowych – *Bibliologia dyscypliną integrującą* (Mlekicka red., 1993) i *Książki mają swoją historię* (Puchalski red., 2021), w których znalazły się artykuły autorów krajowych i zagranicznych poświęcone teorii i praktyce bibliologii i bibliotekoznawstwa, historii książki i prasy; dziejom księgozbiorów, bibliotek i czytelnictwa oraz historii nauki.

Dorobek bibliologii historycznej został z powodzeniem wykorzystany przez B. Bieńkowską i jej współpracowników w pracach nad dziejami bibliotek i księgozbiorów prywatnych w czasie II wojny światowej.

KSIĘGOZBIORY ZNISZCZONE, ROZPROSZONE, PRZEMIESZCZONE I PRZEJĘTE – DOKUMENTACJA STRAT POLSKICH BIBLIOTEK W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Jednym z istotnych obszarów badawczych historiografii są studia nad skutkami II wojny światowej dla kultury, w tym dzieje i konsekwencje dewastacji i rabunku dóbr kultury. W latach 1939-1945 zniszczono wiele bibliotek wszystkich typów – w różnych okolicznościach utracono całe biblioteki, bądź ich zbiory, lokale, wyposażenie, dokumentację. Zbiory ulegały także przemieszczeniom. W konsekwencji nastąpiło ich rozproszenie, rozbitcie kolekcji, straty w inwentarzach i katalogach bibliotecznych (Bieńkowska, 1993).

Ze względu na swoje znaczenie dla życia społecznego, kultury, nauki i oświaty biblioteki w Polsce były szczególnie niszczone i dewastowane przez okupantów, zarówno niemieckich, jak i sowieckich. Do dezorganizacji części ocalałych księgozbiorów przyczyniły się także powojenne działania władz komunistycznych, takie jak przemieszczanie i parcelacje zbiorów oraz zniszczenie ich części (Buchwald-Pelcowa, 1995).

Wojenne straty biblioteczne były przedmiotem dokumentacji i badań zmierzających do ich oszacowania jeszcze podczas okupacji Polski. Prace te kontynuowano zaraz po zakończeniu wojny. Jak zwracała uwagę B. Bieńkowska, jednak ze względów politycznych

„szczególnie z końcem lat 40-tych i początkiem 50-tych, zadanie to nie mogło już być zrealizowane zgodnie z zasadami przyjętymi w nauce. Nadrzędność jednostronnych, doraźnych celów politycznych przekreśliła możliwość obiektywnego określenia rozmiarów i rangi jakościowej utraconych bibliotek. Ustalone wówczas dane «przyjęły się» w piśmiennictwie i później ich nie weryfikowano” (Bieńkowska, B. i in., Mężyński A., red. nauk., 1994, s. 13).

Dopiero zmiany polityczne z przełomu lat 80. i 90. XX w. stworzyły możliwość podjęcia w Polsce prac zmierzających do rzetelnej i ostatecznej analizy poniesionych przez biblioteki strat wojennych. W 1990 r. w MKiSz powołano Urząd Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą. Pełnomocnik podjął współpracę z Polskim Towarzystwem Bibliologicznym (PTB, założone w 1989 r. m.in. z inicjatywy B. Bieńkowskiej), którego prezesem była wówczas Bieńkowska. PTB przywiązywało ogromną wagę do problematyki zbiorów bibliotecznych

zniszczonych, przejętych i przemieszczonych wskutek II wojny światowej (m.in. Bieńkowska, 1997; Mężyński, 2021; Koredczuk, 2021, s. 87-88). Dlatego z inspiracji B. Bieńkowskiej i w wyniku starań Towarzystwa, w 1990 r. utworzono w Bibliotece Narodowej w Warszawie Pracownię Dokumentacji Księgozbiorów Historycznych, która miała m.in. gromadzić dane o księgozbiorach historycznych w bibliotekach polskich, o polskich księgozbiorach historycznych w bibliotekach zagranicznych oraz prowadzić ewidencję tych księgozbiorów (Łaskarzewska, 1993, s. 13). Rok później rozpoczęło pracę Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą (BPD), m.in. w celu podjęcia rejestracji wojennych polskich strat kulturalnych. Na początku 1992 r. w Biurze stworzono stanowisko pracy do spraw dokumentacji bibliotecznej, a z czasem Zespół ds. Bibliotek pracujący pod kierownictwem B. Bieńkowskiej. Jego zadaniem było przygotowanie zestawienia strat księgozbiorów spowodowanych przez okupantów niemieckich na terytoriach Polski w granicach z 1945 r., z wykorzystaniem przede wszystkim dorobku bibliologii i jej metodologii (Bieńkowska, 1998). Tworząc Zespół, korzystano z doświadczenia środowiska PTB oraz Pracowni Dokumentacji Księgozbiorów Historycznych, mających już dokonania w zakresie dokumentacji księgozbiorów historycznych i badań nad dziejami bibliotek (Łaskarzewska, 2002).

Efekt prac Zespołu ds. Bibliotek BPD zaprezentowano we wstępnym raporcie: *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku*, opracowanym przy współudziale B. Bieńkowskiej i wydanym 1994 r. pod redakcją naukową Andrzeja Mężyńskiego. Dane z tego raportu zostały skorygowane w *Informatorze o stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na terenach polskich okupowanych w latach 1939-1945 (bez Ziemi Wschodnich)*, opracowanym przez Urszulę Paszkiewicz i Janusza Szymańskiego, opublikowanym w 2000 r. w Poznaniu pod redakcją naukową B. Bieńkowskiej. Ostatecznie udokumentowana źródłowo przez Zespół wielkość strat w zbiorach bibliotecznych w Polsce centralnej i zachodniej, znajdującej się w czasie wojny pod okupacją niemiecką, wyniosła ponad 22 mln tomów, w tym ponad 5 mln w bibliotekach profesjonalnych (m.in. naukowych). Szacunkowo było to ok. 70% całości zasobów bibliotecznych istniejących przed wojną na tym terenie. Należy dodać do strat udokumentowane przez Zespół zburzenie, spalenie lub uszkodzenie budynków bibliotecznych, zniszczenie bądź dewastację ich wyposażenia oraz utratę dokumentacji bibliotecznej, w tym inwentarzy, katalogów i kartotek. Do tego ponad 5 tys. bibliotek z ok. 9-10 mln tomów, w tym co najmniej 621 bibliotek profesjonalnych, znalazło się po wojnie poza granicami Polski, w republikach ZSRR. Ich wykaz, wraz z danymi na temat stanów zbiorów przed wrześniem 1939 r., został opublikowany w informatorze *Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej*, także opracowanym przez Ze-

spół ds. Bibliotek BPD pod kierownictwem B. Bieńkowskiej (Paszkievicz, i in., Bieńkowska, red. nauk., 1998).

Należy jednak podkreślić, że wartość wspomnianych publikacji nie ograniczyła się do danych ilościowych w nich zawartych. Wywołały one bowiem dyskusję w środowisku polskich bibliologów (Bieńkowska, 1995). W jej trakcie zwrócono uwagę m.in. na konieczność podjęcia badań nad losami tzw. zbiorów „zabezpieczonych” po wojnie, w tym poniemieckich i podworskich (Buchwald-Pelcowa, 1995), problematyką restytucji dóbr kultury oraz nad dziejami bibliotek związków wyznaniowych i mniejszości narodowych – żydowskiej, niemieckiej, ukraińskiej, białoruskiej i litewskiej (Jaroszewicz-Pierśławcew, 1995). I rzeczywiście w następnych latach takie opracowania powstały (np. Plis, 1996; Łaskarzewska, 2006). Tego, że prace dokumentacyjne Zespołu mogą być pomocne przy badaniach nad dziejami bibliotek w poszczególnych regionach i miejscowościach, dowiodły choćby publikacje uczonych z nim współpracujących – na temat wojennych losów bibliotek lwowskich (Matwijów, 1996), krakowskich (Lechowski, 1999) czy warszawskich (Mężyński, 2000, 2003). Problemy z oszacowaniem strat wojennych bibliotek polskich uświadomiły badaczom również konieczność pogłębionego spojrzenia na źródła do historii bibliotek pierwszej połowy XX w., zwłaszcza dokumentację aktową różnego typu, dotąd rzadko wykorzystywaną, choć wśród polskich i zagranicznych historyków istniała świadomość ich użyteczności. O problemach źródłoznawczych (masowość źródeł a zarazem ich brak, ich typologia, krytyka zewnętrzna i wewnętrzna) jakie pojawiły się podczas prac Zespołu ds. Bibliotek BPD i wnioskach z nich płynących, ważnych dla historycznych studiów bibliologicznych, pisała zarówno sama B. Bieńkowska (Bieńkowska, 2001), jak i jej uczniowie i współpracownicy, niejednokrotnie przez nią inspirowani (np. Plis, 1995; Paszkiewicz, 2001; Szymański, 2001; Puchalski, 2007).

ZBIORY POLSKIE I POLONIJNE ZA GRANICĄ – DZIEDZICTWO ZAGROŻONE

Badając dzieje polskiej książki podczas II wojny światowej, Zespół ds. Bibliotek BPD zajął się także bibliotekami i księgozbiorami funkcjonującymi po 1939 r. poza granicami kraju: tymi, które wskutek wojny „wywędrowały” z Polski; tymi, które powstały przy oddziałach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, agendach Rządu Rzeczypospolitej na uchodźstwie oraz bibliotekami funkcjonującymi w środowiskach emigrantów – politycznych i ekonomicznych (Bieńkowska, 2002). Efektem tych prac był posiadający wysoki walor dokumentacyjny informator *Biblioteki polskie poza krajem w latach 1938-1948*, który został opracowany przez U. Paszkie-

wicz oraz J. Szymańskiego i wydany w 2005 r. w Poznaniu pod redakcją naukową B. Bieńkowskiej. Stanowił on punkt wyjścia do podjęcia badań w MKiDN – z inspiracji B. Bieńkowskiej – nad aktualnym stanem zbiorów polskich i polonijnych przechowywanych za granicą.

Od 1989 r. wiele bibliotek polskich i polonijnych funkcjonujących poza Polską uległo i nadal ulega likwidacji. Zmienia się także liczebność i wartość ich zbiorów, m.in. wskutek przejmowania przez inne placówki zasobów zamykanych bibliotek i prowadzonej przy tej okazji selekcji materiałów. Następuje przyspieszenie procesu rozpraszania i fragmentaryzacji często bardzo cennych kolekcji bibliotecznych, a czasem ich zupełne zniszczenie. Kurczy się w ten sposób zasób źródeł potencjalnie użytecznych nie tylko dla historyków polskiej książki i bibliotek za granicą, ale i dla badaczy dziejów Polonii i emigracji polskiej. B. Bieńkowska opisała ten stan rzeczy następująco: „zbiory stanowiące dziedzictwo narodowe (naukowe, historyczne) są i nadal będą zaniechane lub stopniowo likwidowane z braku opiekunów, środków finansowych, zainteresowania” (Bieńkowska, 2009, s. 14). Stwierdziła równocześnie, że w tej sytuacji niezbędny jest ich rejestr, który z jednej strony, będzie stanowić formę dokumentacji tych zbiorów, a z drugiej strony, powinien funkcjonować jako źródło informacji o księgozbiorach, zespołach i obiektach często zapomnianych, nieznanych, a zatem nieużytkowanych przez badaczy, choć na to zasługują.

W związku z powyższym B. Bieńkowska opracowała założenia programu „Rejestracja zbiorów polskich za granicą ze specjalnym uwzględnieniem dziedzictwa zagrożonego” i w latach 2006-2015 kierowała jego realizacją w Departamencie Dziedzictwa Kulturowego MKiDN (wcześniej Departament do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą, od 2016 r. Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych). Programowi przyświecały cele naukowe i dokumentacyjne. Zakładano też, że jego realizacja ożywi zainteresowanie zagranicznymi zbiorami polskimi i polonijnymi – zarówno w Polsce, jak i w krajach ich przechowywania, pogłębi zrozumienie fundamentalnego znaczenia poloników dla kultury polskiej oraz ułatwi kontakty między właścicielami tych kolekcji a instytucjami w Polsce, co będzie sprzyjało wspólnym inicjatywom (m.in. digitalizacji zbiorów) i przez to przyczyni się do ochrony i popularyzacji tej części polskiego dziedzictwa kulturowego (Puchalski, 2009).

Pierwszy etap realizacji programu zakończyło wydanie tomu *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator* (Bieńkowska, Maruszak, Puchalski, 2009), który zawiera noty informacyjne o 746 bibliotekach z 65 krajów, należących do organizacji bądź instytucji polonijnych lub polskich. Jest to rejestr tylko części placówek istniejących w latach 2006-2009 (Bieńkowska, 2009, s. 7), ale najliczniejszy z dotychczasowych, i choć obecnie już zdezaktualizowany mający dużą wartość historyczną i dokumen-

tacyjną. Opisuje zbiory różnego typu, liczebności i znaczenia, przechowywane w samodzielnych i niesamodzielnych bibliotekach naukowych i publicznych oraz księgozbiory instytucji i organizacji świeckich i kościelnych, w tym instytutów, muzeów, archiwów, szkół, domów i centrów polonijnych.

Kierowany przez B. Bieńkowską zespół miał oczywiście świadomość, że szczególnie cenne kolekcje, zespoły i obiekty dotyczące Polski i Polonii znajdują się również w bibliotekach obcych, przede wszystkim w placówkach naukowych (biblioteki narodowe, uczelniane, organizacje, centrów i instytutów naukowo-badawczych) i w wielkich bibliotekach publicznych. Objęto je rejestracją w latach 2011-2015, ponieważ także w ich przypadku istnieją uzasadnione obawy o przyszłość – niejednokrotnie nie są opracowane, a nawet wstępnie rozpoznane. A przecież stanowią nie tylko ważną część polskiej spuścizny narodowej, dopełniając i pomnażając zasoby bibliotek i archiwów w Polsce i za granicą, ale często należą do wspólnego dziedzictwa różnych krajów, jak również są składnikiem światowej skarbnicy kultury. W efekcie prac rejestracyjnych ukazał się drugi tom *Informatora* pod tytułem *Polonika w bibliotekach obcych* (Bieńkowska, Maruszak, Puchalski, 2016). Zawiera noty informacyjne o polonikach w zbiorach 470 placówek z 54 krajów. W 392 przypadkach są to opisy materiałów w całości lub w części dających się określić jako zbiory specjalne, ważne dla dziedzictwa kulturowego – rękopisy, stare druki, kartografia, ikonografia, muzykalia, archiwalia, dzieła sztuki lub pamiątki historyczne (Bieńkowska, 2016b, s. 17).

Oczywiście, w drugim tomie *Informatora* opisano zaledwie część faktycznie istniejących zasobów poloników zagranicznych. Kolekcje polskie i polonijne, bądź ich fragmenty lub pojedyncze obiekty są niezmiernie liczne w zbiorach światowych. Równocześnie są rozproszone i zróżnicowane pod względem wartości, a magazyny biblioteczne kryją zapewne „jeszcze niejedną tajemnicę i trudne do przewidzenia znaleziska” (Bieńkowska, 2016a, s. 42). Przykładem może być manuskrypt *Kursu bibliografii* – wykładu w istocie z zakresu bibliologii (wiedzy o książce) przygotowywanego w 1831 r. dla studentów Uniwersytetu Warszawskiego przez historyka, ludoznawcę, wydawcę i bibliotekarza Łukasza Gołębiowskiego (1773-1849). Rękopis ten został odnaleziony w Bibliotece Narodowej Parlamentu Gruzji im. I. Czawczawadze w Tbilisi podczas realizacji programu „Rejestracja zbiorów polskich za granicą ze specjalnym uwzględnieniem dziedzictwa zagrożonego”. W 2017 r. został wydany z inspiracji i pod redakcją naukową B. Bieńkowskiej. *Kurs bibliografii* zawiera wiele cennych informacji z zakresu historii bibliotek, m.in. na temat średniowiecznych kodeksów przechowywanych niegdyś w bibliotekach polskich, a utraczonych w czasie II wojny światowej. Dlatego dość szybko stał się przedmiotem szczegółowych studiów (np. Kaliszuk, Szyller, 2020).

Opisane w tomie materiały dowodzą, jak stwierdziła B. Bieńkowska, „znacznie szerszego, niż wydawało się dotychczas, obszaru oddziaływania książki polskiej zarówno pod względem geograficznym, jak i chronologicznym i rzeczowym” (Bieńkowska, 2016a, s. 36). Większość bibliotek zagranicznych ominęły tak tragiczne losy jak te, które w przeszłości spotkały księżnice polskie. Wydawałoby się więc, że przechowywane w nich księgozbiory polskie i polonika mają zapewniony byt. Jednak od kilkadziesiąt lat sytuacja zmienia się na gorsze. Wyzwolenie się Polski spod dominacji radzieckiej w 1989 r. spowodowało spadek zainteresowania państw zachodnich wydarzeniami w Europie środkowo-wschodniej, a co za tym idzie piśmiennictwem związanym z naszym krajem. Nasiliły się też inne tendencje, zagrażające bezpieczeństwu kolekcji polskich na obczyźnie. Wynikają one m.in. z przemian społeczno-demograficznych wśród Polaków osiadłych za granicą. Wszystkie te zjawiska spłotyły się z kryzysem książki i czytelnictwa, a tym samym bibliotekarstwa na świecie.

W tej sytuacji B. Bieńkowska podkreślała, że najważniejszym i pilnym zadaniem jest dalsza, planowa i systematyczna, metodologicznie poprawna, właściwie wykorzystująca zróżnicowane źródła, rejestracja i dokumentacja poloników, zwłaszcza przechowywanych w instytucjach niebibliotecznych, szczególnie w archiwach i muzeach – posiadają one bowiem kolekcje, zespoły, pojedyncze, często niezwykle cenne, obiekty najmniej dotąd rozpoznane. Konieczne jest zatem rozszerzenie, pogłębienie i koordynacja badań nad polonikami w zbiorach obcych. Znakomicie ułatwi to poszukiwanie kolekcji polskich i poszczególnych obiektów piśmienniczych w bibliotekach, archiwach, muzeach zagranicznych, także w zbiorach prywatnych. Równie ważna jest digitalizacja opracowanych najcenniejszych obiektów i ich zespołów oraz włączanie poloników do krajowych i międzynarodowych baz danych i bibliotek cyfrowych. Wesprze to rozwinięcie współpracy międzynarodowej, m.in. obejmującej wymianę doświadczeń organizacyjnych i metodycznych, wymianę specjalistów, wspólne projekty edytorskie i cyfrowe. B. Bieńkowska była przekonana, że będzie to z korzyścią dla instytucji GLAM, bowiem prace tego rodzaju wnoszą istotny wkład nie tylko do historiografii książki polskiej, ale także do dziejów bibliotek, bibliotekarstwa i ogólniej – kultury książki w innych krajach (Bieńkowska, Maruszak, Puchalski, Kisilowska tłum., 2017).

ZAKOŃCZENIE

Znaczenie prac B. Bieńkowskiej dla rozwoju polskiej bibliologii, szczególnie historycznej, jest nie do przecenienia, zarówno jeśli chodzi o jej wkład w dorobek, jak i w teorię i metodologię tej dyscypliny. Równie cenne było dążenie B. Bieńkowskiej do wykorzystania wiedzy o książce

w działaniach praktycznych na rzecz ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego. Z dużą dozą pewności można wyrazić przekonanie, że prace B. Bieńkowskiej dalej pozostaną punktem odniesienia oraz inspiracją dla wielu badaczy i znajdą swoich kontynuatorów, a sama bibliologia, która w 2018 r. utraciła status samodzielnej dyscypliny naukowej w polskiej, ministerialnej klasyfikacji nauk, pozostanie dziedziną badań żywotną i „rozwojową” (Bieńkowska, 2011), zajmując, jak to określiła Bożena Koredczuk, „należne sobie miejsce w strukturze nauk o komunikacji społecznej i mediach” (Koredczuk, s. 48).

BIBLIOGRAFIA

- Bieńkowska, B. (1978). Aleksandra Birkenmajera koncepcja historii książki. *Przeгляд Biblioteczny* 46(2), s. 155-162.
- Bieńkowska, B. (2007). Autorytet Mistrza: wspomnienie o Profesorze Aleksandrze Birkenmajerze w czterdziestolecie śmierci. *Roczniki Biblioteczne* 51, s. 35-41.
- Bieńkowska, B. (1988). Badania regionalne w historiografii książki. *Studia o Książce*. 17, s. 17-33.
- Bieńkowska, B. (2011). Bibliologia dyscypliną rozwojową. W: D. Kuźmina (red.), *Bibliologia i informatologia* (s. 13-22). Polskie Towarzystwo Bibliologiczne. Odział Warszawski.
- Bieńkowska, B. (1999). Bibliologia i okolice. W: M. Drzewiecki (red.), *E scientia et amicitia. Studia poświęcone prof. Edwardowi Potkowskiemu w sześćdziesięciopięcioletcie urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej* (s. 41-47). Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW. Wyższa Szkoła Humanistyczna.
- Bieńkowska, B. (2002). Dziesięć lat z życia bibliotek polonijnych. *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi* 20, s. 79-88.
- Bieńkowska, B. (1989a). Inwentarze księgozbiorów prywatnych jako źródła do badań nad dziejami czytelnictwa. *Studia o Książce* 18, 65-76.
- Bieńkowska, B. (1986). Kilka uwag i propozycji w sprawie badań księgozbiorów historycznych. *Studia o Książce* 16, s. 3-17.
- Bieńkowska, B. (1971). *Kopernik i heliocentryzm w polskiej kulturze umysłowej do końca XVIII wieku*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydaw. Polskiej Akademii Nauk.
- Bieńkowska, B. (1969). *Kronika Emeryka Węgra (1516-1531) jako źródło Wapowskiego*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydaw. Polskiej Akademii Nauk.
- Bieńkowska, B., Maruszak, E. (współpr.). (2005). *Książka na przestrzeni dziejów*. Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej.
- Bieńkowska, B. (1993). Księgozbiory rozproszone, przemieszczone i przejęte. Problemy zabezpieczenia, dokumentacji i informacji. *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi* 15, s. 5-12.
- Bieńkowska, B. (1989b). Metody bibliologiczne w badaniach dziejów nauki. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 34(2), s. 331-342.
- Bieńkowska, B. (2016a). Polonika w bibliotekach obcych: potrzeby i możliwości badawcze. W I. Imańska i A. Wagner (red.), *Dawnych ksiąg niesyty. Tom studiów*

- dedykowanych profesorowi Januszowi Tondelowi na siedemdziesięciolecie urodzin* (s. 29-43). Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Bieńkowska, B. (1997). Polskie Towarzystwo Bibliologiczne. *Przegląd Biblioteczny*, 65(2/3), s. 241-247.
- Bieńkowska, B. (2001). Potyczki ze źródłami bibliologicznymi (na przykładzie urzędowej dokumentacji strat bibliotek w Polsce podczas II wojny światowej). *Roczniki Biblioteczne* 45, s. 3-28.
- Bieńkowska, B. (1976). *Staropolski świat książek*. Ossolineum.
- Bieńkowska, B. (1995). Wokół raportu o stratach bibliotek polskich w czasie II wojny światowej. Problematyka bibliologiczna. W H. Łaskarzewska (red.), A. Mężyński (red. nauk.), *Symposia bibliologica. Dokumentacja księgozbiorów historycznych – współpraca krajowa i międzynarodowa. Skutki II wojny światowej dla bibliotek polskich* (s. 85-92). DiG.
- Bieńkowska, B. (2009). Wstęp. W Bieńkowska, B., Maruszak, E., Puchalski, J., *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator*. [T.] 1: *Polskie i polonijne księgozbiory instytucji* (s. 7-16). MKiDN.
- Bieńkowska, B. (2016b). Wstęp. W Bieńkowska, B., Maruszak, E., Puchalski, J., *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator*. [T.] 2: *Polonika w bibliotekach obcych* (s. 7-21). MKiDN.
- Bieńkowska, B. (1975). Wstęp. *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi* 1, s. 5.
- Bieńkowska, B. (1998). Zastosowania bibliologii w pracach Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą. *Roczniki Biblioteczne* 42, s. 21-36.
- Bieńkowska, B. (2000). Zastosowania i konteksty wiedzy o książce. W: M. Kisilowska, J. Puchalski i D. Kuźmina (red.), *Wiedza o książce w nauce i dydaktyce: konferencja Warszawa 16-17 listopada 1999 r.* (s. 53-69). Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych, Uniwersytet Warszawski.
- Bieńkowska, B., Chamerska, H., Zalewski W. and Payne E. R. (Ed. and transl.). (1990). *Books in Poland: past and present*. Otto Harrassowitz.
- Bieńkowska, B., Chamerska, H. (1992). *Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bieńkowska, B., Chamerska, H. (1987). *Zarys dziejów książki*. Wydaw. Spółdzielcze.
- Bieńkowska, B., Maruszak, E., Puchalski, J., Kisilowska M.(tłum.) (2017). Registration of the Polish Collections Aboard, with special consideration for our threatened heritage, the endangered heritage in particular (2006-2015). *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi* tom specjalny, s. 25-39.
- Bieńkowska, B., Maruszak, E., Puchalski, J. (2009). *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator*. [T.] 1: *Polskie i polonijne księgozbiory instytucji*. MKiDN.
- Bieńkowska, B., Maruszak, E., Puchalski, J. (2016). *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator*. [T.] 2: *Polonika w bibliotekach obcych*. MKiDN.
- Bieńkowska, B. i in., Mężyński A. (red. nauk.). (1994). *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku. Wstępny raport o stanie wiedzy*. Cz. 1-2. Wydaw.-Reklama Wojciech Wójcicki.
- Buchwald-Pelcowa, P. (1995). Powojenne wędrówki starych druków w Polsce. W H. Łaskarzewska (red.), A. Mężyński (red. nauk.), *Symposia bibliologica. Do-*

- kumentacja księgozbiorów historycznych – współpraca krajowa i międzynarodowa. *Skutki II wojny światowej dla bibliotek polskich* (s. 151-159). DiG.
- Ciborowska-Rymarowicz, I. (2019). Provenances of Early Printed Books from the Library of the Berdychiv Monastery of Discalced Carmelites. *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi* 13, s. 145-162.
- Gołębiowski Ł., Maruszak, E. i Puchalski, J. (oprac.), Bieńkowska, B. (red. nauk.) (2017). *Kurs bibliografii, 1831*. Polskie Bractwo Kawalerów Gutenberga.
- Jaroszewicz-Pierśławcew, Z. (1995). W poszukiwaniu księgozbiorów historycznych mniejszości narodowych istniejących przed 1939 r. W: H. Łaskarzewska (red.), A. Mężyński (red. nauk.), *Symposia bibliologica. Dokumentacja księgozbiorów historycznych – współpraca krajowa i międzynarodowa. Skutki II wojny światowej dla bibliotek polskich* (s. 55-61). DiG.
- Kaliszuck J., Szyller S. (2020). Badanie rękopisów średniowiecznych według Łukasza Gołębiowskiego. *Analecta* 29(1), s. 7-69.
- Koredczuk, B. (2021). *Badania nad książką, biblioteką i informacją w kregu towarzystw naukowych*. Komitet Historii Nauki i Techniki PAN.
- Koredczuk B. (2021). Bibliologia dyscypliną rozwojową/integrującą czy adaptacyjną/zintegrowaną? W J. Puchalski (red. nauk.), *Książki mają swoją historię. Studia ofiarowane Profesor Barbarze Bieńkowskiej* (s. 37-51). Wydaw. Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Koredczuk, B. (2011). *Udział inteligencji prawniczej Królestwa Polskiego w kształtowaniu kultury książki (1815-1915)*. Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Lechowski, P. (1999). *Biblioteki Krakowa w okresie okupacji niemieckiej 1939-1945*. Polskie Towarzystwo Bibliologiczne. Oddział.
- Łaskarzewska, H. (2002). Polskie Towarzystwo Bibliologiczne. Dwanaście lat działań na rzecz bibliologii polskiej. *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*, 11(40). <http://www.ebib.pl/2002/40/laskarzewska.php>.
- Łaskarzewska, H. (1993). Pracownia Dokumentacji Księgozbiorów Historycznych w Dziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Narodowej. *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi* 15, s. 13-15.
- Łaskarzewska, H. (2006). Zbiory przejęte i przemieszczone w bibliotekach polskich po drugiej wojnie światowej. Problemy własności, przykłady rozwiązań. W: G. Czubek i P. Kosiewski (red.), *Własność a dobra kultur* (s. 15-47). Fundacja im. Stefana Batorego: Wydaw. Trio.
- Matwijów, M. (1996). *Walka o łwowskie dobra kultury w latach 1945-1948*. Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum.
- Mężyński, A. (2000). *Kommando Paulsen. Grabież polskich dóbr kultury podczas II wojny światowej*. Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Mężyński, A. (2021). Polskie Towarzystwo Bibliologiczne. Szkic historyczny. W Puchalski J. (red. nauk.). (2021). *Książki mają swoją historię. Studia ofiarowane Profesor Barbarze Bieńkowskiej* (s. 52-76). Wydaw. Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Mężyński, A., Łaskarzewska H. (współpr.). (2003). *Biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939-1945. Wybór dokumentów źródłowych = Wissenschaftliche Bibliotheken im Generalgouvernement in den Jahren 1939-1945. Ausgewählte Quellendokumente*. Wydaw. LTW.

- Mlekicka M. (red.). (1993). *Bibliologia dyscypliną integrującą. Studia ofiarowane Prof. B. Bieńkowskiej*. Wydaw. Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki.
- Paszkwicz, U. i in., Bieńkowska, B. (red. nauk.). (1998). *Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej: informator*. Bogucki Wydaw. Naukowe.
- Paszkwicz, U. i Szymański, J., Bieńkowska, B. (red. nauk.). (2000). *Informator o stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na terytoriach polskich okupowanych w latach 1939-1945 (bez Ziemi Wschodnich)*. Bogucki Wydaw. Naukowe.
- Paszkwicz, U. i Szymański, J., Bieńkowska B. (red. nauk.). (2005). *Biblioteki polskie poza krajem w latach 1938-1948. Informator*. Bogucki Wydaw. Naukowe.
- Paszkwicz, U. (2001). Wybrane problemy dokumentacji zbiorów bibliotecznych na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej do 1939 roku. *Roczniki Biblioteczne* 45, s. 55-90.
- Piwożński, J. (1996). Nowe kierunki w zagranicznych badaniach nad dawną książką. *Historyka* 1996 26, s. 71-87.
- Plis, J. (1996). Księgozbiory rozproszone. Problemy prawne i biblioteczne. *Archiwum, Biblioteki i Muzea Kościelne* 66, s. 405-445.
- Plis, J. (1995). Źródła dotyczące strat bibliotek w czasie II wojny światowej. Ocena ich wiarygodności. W: H. Łaskarzewska (red.), A. Mężyński (red. nauk.), *Symposia bibliologiczne. Dokumentacja księgozbiorów historycznych – współpraca krajowa i międzynarodowa. Skutki II wojny światowej dla bibliotek polskich* (s. 139-150). DiG.
- Puchalski J. (red. nauk.). (2021). *Książki mają swoją historię. Studia ofiarowane Profesor Barbarze Bieńkowskiej*. Wydaw. Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Puchalski J. (2022). Bibliology (book science) and its practical applications in the works of Professor Barbara Bieńkowska (1934-2022). *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*, 16(4), s. 20, maszynopis.
- Puchalski, J. (2009). Program „Rejestracja zbiorów polskich za granicą ze specjalnym uwzględnieniem dziedzictwa zagrożonego. W Kalczyńska, M., Sieradzka, D., Małecki Z., *Kultura książki i prasy polonijnej. Dziedzictwo narodowe i światowe* (s. 112-126). Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego.
- Puchalski, J. (2007). *Źródła do historii bibliotek w Polsce w latach 1918–1947. Studium bibliologiczne*. Wydaw. Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Riabinin, D. (2012). Halina Chamska (1922-2008). W M. Lenartowicz (red.), *Teoretycy i praktycy polskiego bibliotekarstwa* (s. 32-35) Wydaw. Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Sipayło, M. (1975). O metodzie badań proveniencyjnych starych druków. *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi* 1, s. 9-30.
- Socha, I. (2016). Nauka o książce w Polsce w latach 1945–2015. Teoretyczne źródła inspiracji. *Roczniki Biblioteczne* 60, s. 41-70.
- Szymański J. (2001). Trudności z identyfikacją bibliotek na ziemiach polskich w I połowie XX wieku. *Roczniki Biblioteczne* 45, s. 41-54.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 24 stycznia 2023 r.

JACEK PUCHALSKI

Faculty of Journalism, Information and Book Studies

University of Warsaw

e-mail: jacek.puchalski@interia.pl

ORCID 0000-0003-2023-6988

BOOK STUDIES IN THE RESEARCH PAPERS OF PROFESSOR BARBARA BIEŃKOWSKA (1934-2022)

KEYWORDS: Bieńkowska Barbara (1934-2022). Book studies. Book knowledge. Historical book studies. History of books and libraries.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – The article contains a short biographical note and a list of works by Professor Barbara Bieńkowska (1934-2022). The author focuses on Professor Bieńkowska's studies on the history of Polish books and book collections, World War II losses of Polish libraries and the program for the recording and documenting of Polish collections stored in the country and abroad as well as publications in Polish or concerning Poland stored abroad. **Methods** – The bio-bibliographical method was used. **Results** – Professor Bieńkowska's works have fundamental impact on the growth of Polish book studies, in particular on their historical aspect, as regards her contribution to both the achievements and the theory and the methodology of the discipline. Moreover, they influence the documentation and protection of Polish cultural heritage.